

MAJOROS PÁL*

A KÍNAI KÖZTÁRSASÁG (TAJVAN) ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI KAPCSOLATAI

TÖRTÉNELMI, POLITIKAI HÁTTÉR

A Kínai Köztársaság (Tajvan) a Csendes-óceán nyugati részén, a Kínai Népköztársaság dél-keleti partvonala mentén helyezkedik el, fővárosa Tajpej. Az ország területe 36 200 km², lakossága 22,3 millió, a foglalkoztatott népesség 9,36 millió fő, melynek 37,76%-a az iparban, 52,86% a szolgáltató szektorban, és 9,78%-a a mezőgazdaságban és halászatban dolgozik (2000. évi adatok). Tajvan 28 állammal tart fenn diplomáciai kapcsolatot és 95 képviseleti irodát működtet 61 országban.

A Kínai Köztársaság történelmi távlatban tízezer éve lakott terület. Az őslakók maláj-polinézek voltak, s a XV. századtól élnek a szigeten kínaiak is. A XVI. században portugál gyarmatosítók érkeztek, ők nevezték el Ihla Formossának, azaz Gyönyörű Szigetnek. (Tajvan kínai nevének Teraszos Öböl a jelentése.) Később holland gyarmatosítók érkeztek, majd a mandzsuk hódítottak, ők alapították a sziget első fővárosát. Ezt követően a spanyol gyarmatosítók is elérik Tajvan szigetét, de 1683-ban a mandzsuk bekebelezik Tajvant, felerősödik a kínai bevándorlás, majd Kína tartományává válik. 1866-tól Tajvan önálló tartomány, majd japán hódítók érkeztek a szigetre, ezt követően 1895 és 1945 között Tajvan Japán része (gyarmata). 1912-ben a tajvaniak fellázadtak a japán hatalom ellen, és kikiáltot-

---

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Világ gazdaságtan Tanszék, tanszékvezető főiskolai tanár, Jean Monnet professzor C. Sc. A Budapesti Gazdasági Főiskolán a Magyar Tudomány Napja alkalmából, 2002. november 7-8. között „HÍD KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT” címmel tartott konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

ták a független köztársaságot. Ez SZUN JAT-SZEN nevéhez kötődik, akit az önálló Tajvan alapítójaként tisztelnek, s akinek születése és halála napja nemzeti ünnep a Kínai Köztársaságban. Az 1912-ben kikiáltott köztársaságot tekintik Ázsia első és igen rövid életű köztársaságának. Tajvan 1912-t tekinti alapítása dátumának. Japán azonban levette az önállósodási törekvéseket és a második világháború végéig gyarmati státuszban maradt a sziget. Japán fegyverletételét követően Tajvan Kína része lett, tartományi rangban.

A II. világháború után Tajvan külön tartományként visszakerült Kínához, majd 1949-ben, a polgárháborúban a kommunistáktól elszenvedett vereség után, (a kommunista hatalomátvételt követően Pekingben MAO CE-TUNG vezetésével kikiáltották a Kínai Népköztársaságot), a törvényesen megválasztott Kuomintang (Nemzeti Párt) kormány és parlament CSANG KAJ-SEK vezetésével Tajvanra települ át (ez kb. 2 millió embert érint). Azóta a sziget a Kínai Népköztársaságtól (KNK) politikailag és gazdaságilag elkülönült területet képez, s magát továbbra is „Kínai Köztársaságnak” (KK) nevezi. 1949 után a Kuomintang az első években elnyomó intézkedésekkel erősítette meg hatalmát, és a szárazföldről betelepültek vezető szerepét. 1950-ben CSANG KAJ-SEK lesz Tajvan elnöke, bejelentik, hogy ők Kína törvényesen megválasztott politikai vezetői. A hidegháború időszakában az USA támogatja a Kínai Köztársaság kormányát, és nem ismerik el a Kínai Népköztársaságot, mint önálló államot. Ennek következménye, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja Tajvan 1971-ig.

Az USA gazdasági segítséget nyújt Tajvannak, az 50-es években földreformot hajtanak végre, majd a 60-as évektől gyors iparosítás kezdődik. A 60-as években megjelenik a külföldi működőtőke is szigeten: elsősorban az USA-ból és Japánból.

1971-ben megszűnt Tajvan ENSZ tagsága, helyét a Kínai Népköztársaság foglalta el.¹ A NIXON-sokkot (az USA a KNK-t ismerte el Kína törvényes és legitim képviselőjeként, felvette vele a diplomáciai kapcsolatot, s 1979-től Tajvannal megszüntette) követően Tajvan elszigetelődött.

1986-ig a Kuomintang volt az egyetlen legális párt (a rendszert irányított demokráciának hívták), ekkor helyezték hatályon kívül a hadi törvényeket, majd engedélyezték új pártok alapítását és működésüket. 1987-ig rendkívüli állapot volt érvényben a szigeten, ekkor azonban enyhül a viszony a népi Kínával, engedélyezik a családlátogatásokat. A nyolcvanas évek végétől gyors ütemű demokratizálódási folyamat kezdődött. Tajvan diplomáciai erőfeszítéseket tett a nyitásra, kereskedelmi kapcsolatot létesít a volt szocialista országokkal, de a diplomáciai elismerést a KNK akadályozza (aki elismeri Tajvant, azzal megszakítja a diplomáciai kapcsolatot a KNK.) Az 1991-es elnökválasztáson a Kuomintang jelöltje, LI TENG-HUJ személyében tajvani születésű, keresztény vallású személyt választottak elnöknek, akit 1996-ban újraválasztottak. A 2000. március 18-án rendezett elnökválasztáson a Tajvan függetlenségét is felvető Demokratikus Haladó Párt (DPP) jelöltje, CHEN SHUI-BIEN, a szavazatok 39%-át megszerezve nyert.²

¹ A feltárt források eltérő ígét használnak Tajvan ENSZ-ből való kiválásával kapcsolatban. Van aki kizárást emleget, de ilyen ENSZ dokumentum nincs, tajvani források kivonulást írnak. (Ezt támasztja alá, hogy az USA felvetette, hogy mindkét Kína maradjon tag. Ezt azonban nem fogadták el.)

² Európa és Tajvan: Partnerek a fejlődésben, <http://www.gio.gov.tw/hu/eu>

A tajvani politika fő kérdése a Kínai Népköztársasággal való viszony. A pekingi vezetés „egy Kína” politikát követ, célja a két országrész egyesítése (a KNK mind-ezidáig -2002- nem ismerte el a Tajvant önálló államként), míg az újonnan megválasztott tajvani elnök az egyesítést a tajvani kérdés megoldása egyik lehetséges módjának tekinti. A véleményeltérések miatt időközönként komoly feszültség alakul ki a térségében. Tajvan 1991-ig nem ismerte hivatalosan a Kínai Népköztársaságot, és a kontinentális területek visszafoglalását tervezte. Ekkortól azonban megváltozott a kormány hozzáállása a kérdéshez, s az országon belül megkezdődött demokratizációs folyamat fontos eredménye a két Kína közötti óvatos közeledés kezdete. A kilencvenes években a két Kína között megindult a viták rendezési folyamata, azonban ezt a folyamatot a napi politika gyakran nehezítette. 1998-ban magas szintű találkozó volt a felek között (ez az eddigi legmagasabb szintű érintkezés). 2001-től Tajvan engedélyezte a közvetlen, de korlátozott kereskedelmi, utazási és postai kapcsolatokat Kínával.

Tajvan 2002-re 17 kormány szintű nemzetközi szervezet tagja,¹ továbbá 983 nem kormány szintű szervezetben képviselteti magát.

A világkereskedelmi szuperhatalomnak számító Tajvan (a sziget az ezredfordulón a 14. legnagyobb termelő és 15. a legnagyobb külkereskedelmi forgalmat bonyolító országok sorában, 4. legnagyobb valutatartaléka van) exportjának legnagyobb része az Egyesült Államokba és Kelet-Ázsia országaiba irányul, ám partnerei között évről évre jelentősebb szerep jut az Európai Uniónak is. Tajvan a „négy tigris”, vagy a saját szóhasználatukban „négy sárkány” egyik jelentős tagja. Az életkilátások a szigeten jók, a világ egyik legsűrűbben lakott területe. A népesség magas szinten képzett, motivált munkaerő. A nemzetközi elszigeteltség ellenére igen jó gazdasági eredményeket ért az ország.

A tajvani külkereskedelem bármely aspektusának – így az EU és Tajvan kapcsolatainak – feltárása igazi kihívás a kutató számára: mivel a nemzetközi külkereskedelmi statisztikák alapvetően ország-adatokra épülnek, Tajvant pedig nem számítják országnak, hanem önálló vámterületnek, ezért a Tajvanra vonatkozó adatok összegyűjtése meglehetősen körülményes.

A GAZDASÁG HELYZETE TAJVANBAN

Tajvan gazdasági fejlődése érdekes példája annak, miként alakul át egy korántsem nyitott és szabad berendezkedésű ország fejlett piacgazdasággá, ugyanis a gazdasági fejlődés korai szakaszában az ország gazdasága részben kormányzati ellenőrzés alá tartozott, részben szabad volt.

Az ötvenes évek fő stratégiai prioritása a foglalkoztatás stabilizálása, diverzifikált gazdaság fejlesztés és az önellátás megteremtése. Az 50-60-as években az USA a legfontosabb partner (mind tőkemozgásokban, mind a külkereskedelemben). Tajvan jelentős anyagi és technikai segítséget kapott az Egyesült Államoktól annak érdekében, hogy feltartóztassák a kommunizmus terjeszkedését a térségben. A Kuomintang kormányzat a segílyt az ország modernizálására használta

---

¹ Pl. APEC – Asien-Pacific Economic Cooperation; WTO – World Trade Organisation; Asian Development Bank – Ázsiai Fejlesztési Bank stb.

fel. A termelés eleinte importhelyettesítő jellegű, de viszonylag hamar átálltak az export-orientált termelésre. Az ötvenes évtizedben a tajvani gazdaság átlagos növekedési rátája 8,2% volt.¹ Az évtized végére a belső piac telítődött, és a tajvani termelők egy része alkalmassá vált a nemzetközi megmérettetésre.

A 60-as évek fő célkitűzése a könnyűipar termelésének és exportjának növelése. A 60-as évtized végén Japán nyit a sziget irányába, és kezdetét veszi Tajvan, mint egy újonnan iparosodott ország nemzetközi szinten is gyors fejlődése, és a termelési tevékenység kibővült az elektromos iparral és a műanyagiparral. Erre az évtizedre esett a gazdasági fejlődést óriási mértékben segítő „exportzónák” létrehozása. Ezek lényege az volt, hogy az itt termelt javak kedvező vámeljáráásban részesültek, (leegyszerűsítették az adminisztratív eljárásokat, enyhítették a szigorú devizasabályozáson, engedélyezték a profitrepatriálást stb.).² Ez az új típusú gazdasági módszer hozzájárult a jelentősebb működő tőke beáramláshoz, a technológia transzferhez, a belföldi foglalkoztatás növeléséhez, a hazai ipar fejlődéséhez és példaként szolgált több térségbeli ország számára is. Az évtizedben tovább nőtt a növekedési ráta, és átlagosan 9,2%-os növekedést érnek el.³

A hetvenes években a külföldi működő tőke segítségével az alapanyag, vegyipar és a nehézipar fejlesztése a fő cél. A kormányzat támogatta a hajógyártást és petrokémiai ipart. A világgazdasági válság és a politikai változások (NIXON-sokk) ellenére a tajvani gazdaság robbanásszerű fejlődést ért el: a 70-es évtizedben az átlagos növekedési ütem 9,7%-ra nőtt.⁴

A nyolcvanas évek feladata a gazdaság liberalizálása és a technológia fejlesztése volt. Az évtized siker ágazatai az informatikai ipar és a termelői berendezések gyártása. Az évtizedet jellemző évi átlagos 7,1%-os növekedés a világ egészében kiemelkedő eredménynek számított.⁵ Tajvan gazdasága eddig és utána is folyamatosan kereste az új komparatív és kompetitív előnyöket. Ez az állandó innovációs kényszer abból fakadt, hogy a munkaerő-intenzív termelés versenyképessége csökkent az emelkedő bérek és egyéb költségek miatt, továbbá megjelentek a térségben is a versenytársak, a „kis tigrisek”.

A kilencvenes évtizedben új prioritásokat keresnek, felgyorsult a dereguláció, a gazdaság nyitottabbá vált. Az évtized elejére a tajvani gazdaság működésének, bámulatra méltó fejlődésének feltételei alapvetően megváltoztak. A korábban a kivitel gerincét adó munkaintenzív termékek világpiacán egyre érezhetőbbé vált az ASEAN országok és KNK versenye, így Tajvannak pozíciói megőrzése érdekében át kellett állítani termelését és exportját a magas hozzáadott értékű, tőke- és technológiaintenzív termékekre. Mindez a kilencvenes évek második felére rendkívüli mértékben növelte Tajvan előnyeit a befektetők szemében. Ennek jeleként a külföldi működőtőke-befektetések évi összege 1995-ben meghaladta a 3 Mrd USD-t,

---

¹ Dent, Christopher: *The European Union and South East Asia – An economic relationship*, Routledge, London, 1999, p. 153.

² Az exportzóna, mint gazdasági kategória nagy hasonlóságot mutat az 1980-tól a KNK-ban bevezetett Speciális Gazdasági Övezetek, ill. az Európában használt vámszabadterületi vállalkozás fogalmával.

³ Dent: *The European Union and South East Asia – An economic relationship*, Routledge, London, 1999, p. 154.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

1997-ben pedig minden korábbi rekordot megdöntött: 4,27 Mrd USD-t tett ki, és ezen a 3-4 Mrd USD szinten stabilizálódott.

A gazdaság szerkezete folyamatosan korszerűsödött: a feldolgozóiparon belül csökkent az élelmiszeripar, valamint a fa- és papíripar súlya, mérséklődött a textil-, a ruházati és a cipőipar aránya, az olcsó tömegcikk termeléséről a magasabb igényeket kielégítő termékek gyártására álltak át. Gyakorlatilag nem változott a kohászat és a vegyipar részesedése. A nemzetközi műszaki-szerkezeti átalakulás élvonalába tartozó ágazatok részesedése a feldolgozóipari termelésben 1989–1996 között 20%-ról 38%-ra emelkedett. Legnagyobb mértékben az elektronikai és az informatikai termékek gyártása bővült. A kilencvenes évek közepére Tajvan informatikai ipara a világranglista harmadik helyére küzdötte fel magát.

A tajvani gazdaság legfontosabb szektorává a szolgáltatások váltak. A termelők és a szolgáltatási tevékenységet végzők között is rendkívül magas a családi alapon szerveződött kis- és középvállalatok (vállalkozások) száma, amelyek rugalmasan képesek alkalmazkodni a kihívásokhoz. A nagyvállalatok és a jelentős üzleti csoportok is bevételük jelentős részét az ilyen kis- és középvállalatokkal való kapcsolatokból szerzik. Ennek a kapcsolatrendszernek az eredménye, hogy a tajvani gazdaság alapvetően vevőorientált, ellentétben a japán, vagy a dél-koreai berendezkedéssel. A GNP évi átlagos növekedési üteme 1991 és 2000 között 6,3%-ot ért el, magasan felülmúlva a világgazdaság növekedésének ütemét (de nem érte el a Kínai Népköztársaság 10%-ot meghaladó ütemét).¹

Tajvan gazdasági fejlődésében komoly szerepet játszott a Kuomintang kormányzat gazdaságpolitikája, amely elősegítette a piacgazdaság kialakulását, de ugyanakkor direkt módon beavatkozott a vállalatok stratégiai döntéshozatalába. Ilyen volt pl. a kiválasztott vállalatok támogatása a nemzetközi piacokon való megjelenésben, a nemzeti gazdaságfejlesztési célok és prioritások meghatározása, és a legfontosabb, ún. kulcsvállalatok fölötti állami ellenőrzés. A 90-es évekre ez a magatartás átadta helyét egy kevésbé beavatkozó, együttműködésen alapuló kormányzati-vállalati kapcsolatnak.

A tajvani gazdaság kimagasló eredményeket ért el az elmúlt évtizedekben. 1952 és 1997 között a GDP évente átlagosan 8,5%-kal bővült.² A GDP – folyó árakon számítva – 2000-re az 1991-es 164-ről 314 Mrd USD-ra nőtt. Tajvan az ezredfordulóra a GDP nagyságát tekintve a világ 15. legnagyobb gazdasága lett. Az egy főre jutó GDP 8982 USD-ról (1991) 1997-re 13 233, majd 2000-re 14 238 USD-ra emelkedett (de vásárlóerő paritáson 20 ezer USD fölött van). A gyors növekedést jelentősebb belső egyensúlyhiányok nélkül sikerült elérni.³ 2000-ban a külkereskedelmi forgalom 288 Mrd USD volt, az infláció 1% volt, míg a munkanélküliség 2,5-3% között mozgott. Tajvan gazdasági sikereiben komoly szerepe volt annak is, hogy a kormányzat – sok más kelet-ázsiai országhoz hasonlóan, jelentős összegeket fektetett a humán erőforrás fejlesztésbe, vagyis az oktatásba és a szakmai képzésbe. Jelentős támogatást kapott a kutatás-fejlesztés is (főként az alkalmazott kutatások).

¹ Dent: *The European Union and South East Asia – An economic relationship*, Routledge, London, 1999, p. 154., és saját számítások alapján.

² Mádi István: *Kína árnyékában – Tajvan a 90-es években*, Cégvezetés, 1999/6, p. 111.

³ *Ibid.*

1. táblázat
Tajvan legfontosabb gazdasági adatai 2000-ben¹

	1998	1999	2000	2001
GDP (Mrd EUR)			315	
Egy főre jutó GDP (EUR)			14 238	
Reál GDP növekedése (%)	4,6	5,7	6,7	-1,9
Inflációs ráta (%)		0,2	2,0	0,0
A fizetési mérleg hiánya a GDP %-ában	1,3	2,9	2,9	6,7

Tajvan gazdasági sikere nagymértékben köszönhető az exportorientált gazdasági stratégiának, amelyre nagy szükség volt a belső piac viszonylag kis mérete miatt. Az exportorientáltság azonban sebezhetőséget is jelentett: a tajvani gazdaság mindig is függött más, partner országok gazdasági teljesítményétől. (Így pl. Tajvan egész gazdaságára negatív hatást gyakorolt a Japántól való függés.) Az importált cikkek nagy része nyersanyag és energiahordozó (a természeti erőforrások szűkössége eredményezte a termelés importfüggőségét), de nőtt a gépipari, vegyipari és járműipari termékek importjának aránya az elmúlt évtizedben. Módosult a kivitel áruszerkezete is. Nagymértékben növekedett a gépek és berendezések, az informatikai termékek, az irodagépek, az automatikus adatfeldolgozó berendezések aránya, visszaesett a hagyományos könnyűipari exporttermékek (textíliák, ruházati cikkek, bőr- és cipőipari termékek, faárúk) részesedése. Mindezzel összhangban volt a világgazdaságban érvényesülő követelményekkel, így Tajvan relatív nemzetközi versenyhelyezete jelentősen javult.

Tajvan a nyolcvanas évek végétől belépett a működőtőke-exportőrök sorába, s a kilencvenes évek közepére Japán és az Egyesült Államok után Délkelet-Ázsia harmadik legnagyobb beruházója lett. 1997-ben Tajvan már a világ hetedik legnagyobb működőtőke-exportőre volt, az ezredfordulón befektetéseit 95-100 Mrd USD-ra becsülték. A külföldön befektetett tajvani működőtőke-állomány több mint 96%-a Délkelet-Ázsiába, főleg a Kínai Népköztársaságba és az Egyesült Államokba került. Az ASEAN-országok részesedése 42,6%, a Kínai Népköztársaságé 37,5% (főleg hong-kongi leányvállalatokon keresztül), az Egyesült Államoké 16,8% volt.² Megjegyzést érdemel, hogy Hongkong és Japán után Tajvan volt a harmadik legjelentősebb befektető a Kínai Népköztársaságban, azonban szakértői becslések szerint a közvetett befektetéseket is figyelembe véve az első.

A tajvani vezetés ambiciózus célja, hogy Tajvan az ázsiai és a csendes-óceáni térség kereskedelmi, pénzügyi és informatikai központjává váljon. Ennek érdekében kiemelten fejlesztették a kutatás-fejlesztést, a magas hozzáadott értéket tartalmazó, csúcstechnológiai termékek előállítását, a pénzügyi szolgáltatásokat, a tengeri szállítást, a légi közlekedést, a távközlést és a tömegtájékoztatást. A nagyszabású terv megvalósítását és vele együtt a gazdasági liberalizációs folyamatot visszavetette az ázsiai és a csendes-óceáni térségben 1997 júliusában kitört

¹ Forrás: http://europa.eu.int/comm/trade/pdf/bilstat/econo_taiwan.xls,

² Mészáros Klára: Távol-keleti súlypont eltolódások, MTA VKI 2000.

válság.¹ Amíg Kelet-Ázsia feltörekvő gazdaságai szinte kivétel nélkül súlyosan megszenvedték a krízist, addig a tajvani gazdaság 1997-ben is dinamikusan fejlődött: a GNP 6,8%-kal nőtt. Ehhez hasonló növekedést csak a gazdaságilag lényegesen fejletlenebb KNK tudott elérni. Az általános visszaesés közepette Tajvan több mint 6 Mrd USD-ral növelte kivitelét. 1997 és 1998 júniusa között a tajvani valuta, az új tajvani dollár értékvesztése mindössze 19% volt, miközben a dél-koreai won árfolyama 35, a malajziai valutáé pedig 39%-kal csökkent. A tajvani tőzsdeindex csak 16,4%-kal csökkent, míg a dél-koreai és a malajziai tőzsdék 60, illetve 57% árfolyamesést szenvedtek el. A stabilitás részben annak tulajdonítható, hogy a válság előtti két évben az értékpapírok kínálata nagymértékben nőtt (1995-ben 350, 1997-ben 488 volt a tőzsdén bejegyzett vállalatok száma). A válság közvetett módon is rontotta a tajvani gazdaság helyzetét: rontotta vállalatai versenyképességét mind a belföldi, mind a külföldi piacon, mert csökkent a kereslet a tajvani termékek iránt. Más tényező is növeli a bizonytalanságot: a KNK-val való politikai viták, az esetleges egyesüléstől való félelem, a szűk technológiai bázis, az állandó termelési tényező hiány (nyersanyag, energia, munkaerő) és a nem megfelelő infrastrukturális szabályozás.

Tajvannak a válság negatív hatásait azért sikerült elkerülnie, mert a sziget több tekintetben egyedülálló módon fejlődött, kimagasló eredményeit döntően belső erőforrásainak mozgósításával érte el. Külső adósságállománya a gazdaság teljesítőképességéhez viszonyítva elenyésző, külgazdasági teljesítménye pedig nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő volt. A kilencvenes évek folyamán a külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg minden évben tekintélyes aktívummal zárult. Erre alapozva megmaradt a korábbi időszakban felhalmozott valutatartalékok magas szintje.

1998 második felében azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Tajvan sem képes teljesen kivonni magát az ázsiai válság következményei alól. Az utóbbi négy esztendőben a sziget sajátos fejlődési pályát írt le. A GDP 1998-ban az előző évihez képest 4,6%-kal, 1999-ben 5,7%-kal, 2000-ben 6,7%-kal nőtt, 2001-ben viszont 1,9%-kal csökkent (lásd *1. táblázat*). A 2001-es visszaesés legfőbb okának a szakértők az IT-szektor nemzetközi léptékű kereslet-csökkenését tartják. Tajvannak túl nagy a függése az exporttól, s azon belül is az IT-ágazatok kiviteli pozíciónak alakulásától. Tajvan ipari-termelői struktúrájában egyértelműen az export orientált elektronikai szektor vezet és a terület több IT termék előállításában világelső. Az informatikai ágazat válsága mellett természetesen a nemzetközi gazdasági recesszió is éreztette a hatását. Az ázsiai-válság még egyértelműbbé tette, hogy Tajvan fejlődési kilátásait, világgazdasági pozícióit egyre inkább meghatározza a Kínai Népköztársasággal való kapcsolatának az alakulása.

Az ezredfordulóra a tajvani gazdaság túljutott a recesszió mélypontján, a kilábalás jeleit mutatja. A gazdasági helyzet, a makrogazdasági környezet szilárd maradt, de a gazdaság strukturális felépítése rövid- és középtávon jelentkező problémákat vetít előre. Ezzel együtt Tajvanon az elmúlt évtizedben végbement gyors növekedés eredményeként a gazdasági fejlettségi szintje eléri a fejlett országok szintjének alsó határát, jelentős pénzügyi, műszaki-tudományos potenciállal rendelkezik, növekvő szerepet játszik a nemzetközi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi életben.

¹ Mészáros Klára: Távol-keleti súlypont eltolódások, MTA VKI 2000.

A tajvani gazdaság gyenge pontja a deficitese költségvetés és a növekvő külső adósság (amelynek nagy része vállalati adósság). Az állam eladósodásának oka a hadi beszerzések magas szintje, a hadiipar állami támogatása, és az infrastruktúra-fejlesztés. Folyó fizetési mérlegének tartós és jelentős többlete azonban megerősíti ezt a politikát, mert az ipar magas hozzáadott értékű termelést folytat, és a termelés döntő többségét exportálja.

TAJVAN ÉS A WTO

Tajvan 2002. január 1-jén vált a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) 144. tagjává – „önálló vámterület” elnevezéssel. (Diplomáciai megfontolások alapján először – 2001. december 11-én – a Kínai Népköztársaság lett a WTO tagjává nyilvánítva, Tajpej felvételét pedig néhány héttel későbbre időzítették.) Nem árt ismételtlen hangsúlyozni: nem tagállamként, mivel a WTO álláspontja szerint nem állam, nem ország, csak önálló gazdasági entitás. Tajvan számára ugyanakkor rendkívül fontos, hogy ezzel a Kínai Köztársaság és a Kínai Népköztársaság közötti kapcsolat végre valamilyen szinten multilaterális dimenzióba került (az APEC mellett). Tajvan ugyanakkor továbbra is elégedetlen azzal, hogy más nemzetközi szervezetekben a régóta tag szocialista Kína ahol tudja, akadályozza a sziget integrációját ezekben a szervezetekbe, s gátolja annak politikai jelenlétét. Tajvan hatalmas összegeket áldoz arra, hogy a világpolitika porondján a nemzetközi szervezeteken keresztül önállóan is megjelenhessen, ám törekvéseit eddig nem sok siker koronázta. A WTO-tagságot annak ellenére nagy győzelemnek tartja, hogy például a mezőgazdaságát rendkívül érzékenyen érinti a belépés. Mivel a tajvani ipar a nemzetközi piacokon már hosszú ideje versenyképes, termékeinek értékesítési helyzetét a WTO-tagság nem befolyásolja jelentősen.

A kormányzat hosszú távú gazdasági stratégiája arra irányul, hogy Tajvant az ázsiai és csendes-óceáni térség regionális operációs központjává fejlessze (APROC – Asia-Pacific Regional Operation Center). Ennek érdekében 2000 és 2007 között évi 6,5-6,7%-os GDP növekedést terveztek, és el akarják érni, hogy 2006-ra az egy főre jutó nemzeti össztermék 36 000 USD-ra növekedjen. Azonban szakértők szerint ezeknek a céloknak a megvalósítása a világgazdaság jelenlegi helyzete és a tajvani gazdasági struktúra hiányosságainak ismeretében igencsak kétséges.¹

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS TAJVAN KAPCSOLATAI

Tajvan és a Közösség kapcsolatát akkor értelmezhetjük megfelelően, ha figyelembe vesszük az Unió és a Kínai Népköztársaság kapcsolatát is. Az EU az „egy Kína”- politikájának következtében a Tajvannal fennálló kapcsolatokat többnyire informálisak, és az ország gazdasági helyzetéhez képest alulfejlettek. A kapcsolatok Tajvan közelmúltbeli WTO csatlakozását követően multilaterális szintre kerültek, de korábban, és a kapcsolatok több szintjén a bilaterális kapcsolattartás a jellemző.

---

¹Vu Csung-i: A tajvani-európai kapcsolatok a Világkereskedelmi Szervezethez való csatlakozás után, <http://gio.gov.tw/hu/eu>

Politikai kapcsolatok

1949 után, amikor a Kínai Köztársaság akkori kormánya visszavonult Tajvan szigetére, Nyugat-Európa országai a korábbinál formálisabb és pozitívabb diplomáciai lépéseket tettek. A sziget függetlenségének kérdése beárnyékolta ezeket a kapcsolatokat, bár a szocialista Kína megalakulása után hosszú ideig Tajvan képviselte Kínát a nemzetközi szervezetekben. Annak ellenére, hogy az 50-es években többnyire Tajvant tartották a Kína legitim képviselőjének, a praktikus okok gyakran nézeteik átvizsgálására készítették őket: a Kínai Népköztársasággal való gazdasági kapcsolatfelvétel feltétele az volt, hogy azzal párhuzamosan visszafejlesztik a Tajvan kapcsolatot. Az Egyesült Királyság, Hollandia és Dánia 1950-ben kelt döntése, amely szerint csökkentették a kapcsolatok intenzitását előfutárai lettek a Kínai Népköztársasággal való kapcsolatfelvételnek.¹ 1964-ben, amikor Franciaország kezdeményezte a nyitást Peking felé, Tajvan önként szüntette meg a párbeszédet. 1971-ig, a kínai–USA viszony normalizálódásáig a nyugat-európai országok közül Luxemburg, Spanyolország és Portugália maradtak hivatalos diplomáciai kapcsolatban Tajvannal.²

Az Európai Gazdasági Közösséggel többszöri kísérlet ellenére sem sikerült formális diplomáciai kapcsolatot felvenni: a tajvani közeledést Hollandia és Franciaország ellenvetései rendre megghiúsították. 1975-ben az Európai Közösség felvette a diplomáciai kapcsolatokat a szocialista Kínával, s ekkor végleg megszűnt az esély a kétoldalú kapcsolatok rendezésére. Az állami elismerés hiányában a 70-es években Tajvan nem kerülhetett be a GSP kedvezményezettek közé, és nem részesült több az újonnan iparosodott államoknak juttatott gazdasági támogatásból sem.

Ez az állapot azzal magyarázható, hogy Tajvan nem volt hajlandó engedni a maga „egy Kína” politikájából, s ezzel választási kényszer elé állította a Közösség és a világ országait. E politika eredménytelenségét mutatja, hogy 1970-ben még 66 ország ismerte el Tajvant, az ezredfordulón már csak 28. (Megjegyzést érdemel, hogy volt ez kevesebb is. A 90-es években pl. Macedónia és a Vatikán ismerte el Tajvant.) Ezzel párhuzamosan a Kínai Népköztársaság tagja lett az ENSZ-nek, és több más nemzetközi szervezetnek, elfogadtatta álláspontját a Tajvan kérdéssel kapcsolatban, s ezt az 1989. évi Tienanmen-téri vérontás sem tudta csak rövid távon akadályozni. Az elszigetelődés miatt Tajvan a korábbiaknál is jobban rá van szorulva az Egyesült Államok gazdasági és katonai támogatására, s ezen okok miatt nőtt a Japántól való gazdasági függése is.

A 80-90-es évtizedben Tajvan világgazdasági szerepe megnőtt, s ez tarthatatlanná tette a Közösség korábbi álláspontját: az EU nem hagyhatta figyelmen kívül a szigetországot. Az „egy-Kína” elv miatt nem ismerhette el diplomáciai síkon Tajvant, de gazdasági szinten önálló nemzetgazdaságként kezeli. Ez *de facto* elismerést jelent, amit indokol, hogy Tajvan fontosabb kereskedelmi partner, mint Kanada vagy Ausztrália. Több EK tagállam kétoldalú együttműködési bizottságot hozott létre Tajvannal (elsőként a belga-tajvani bizottságot 1981-ben). A nyolcvanas években 14 gazdasági-kereskedelmi képviseleti irodát hoztak létre melyek fő

---

¹ Dent: *The European Union and South East Asia – An economic relationship*, Routledge, London, 1999.

² Ibid.

célja az üzleti és technológiai együttműködésen túl, bizonyos diplomáciai funkciók ellátása is volt (pl. vízum kiadás). A folyamat fejlődését jelentették a rendszeres nem hivatalos politikai találkozók (de nem az első számú vezetők találkozók).

Tajvan csatlakozása a Világkereskedelmi Szervezethez arra készítette az EU-t, hogy fontolóra vegye összekötő-iroda létesítését Tajpejben (még nem valósult meg). Ez lehet az első lépés a formális diplomáciai kapcsolatok megteremtése felé, ám az EU a megfontoltan haladást részesíti előnyben. Az összekötő-iroda egyik legfontosabb feladata az lesz, hogy megvizsgálja a Tajvan és az EU közötti kereskedelmi kérdéseket, erősítse a két fél közötti kapcsolatokat, megkönnyítse az együttműködést gazdasági, kulturális és egyéb területeken.

Tajvan ennek ellenére egyelőre nem kaphatja meg a hivatalos diplomáciai elismerést az EU-tól. Akárcsak sok más ország és nemzetközi szervezet, az EU is gazdasági entitásként – vagyis „különálló vámterületként” – ismeri el Tajvant, nem pedig szuverén államként. Mindezt az EU Tajvannal és a szárazföldi Kínával fenntartandó kapcsolatairól meglévő hivatalos álláspontja alapján teszi. 1999-ben az EU elnöksége közleményt adott ki, amelyben megerősítette az „egy Kína” elvének pekingi változatát. Miközben egyértelműen a szárazföld mellé állt, a közlemény egyúttal hangsúlyozta, hogy a Kína-közi vitákat konstruktív párbeszéd útján kell megoldani. Az is szerepelt a dokumentumban, hogy egyik félnek sem szabad olyan lépéseket, illetve kijelentéseket tennie, amelyek növelik a feszültséget. Tehát nem várható, hogy az Unió enyhítsen a szigorúan értelmezett „egy Kína” politikai felfogáson. Ezért Tajvan biztonságának szavatolását továbbra is elsősorban az USA-tól és Japántól reméli.

A tajvani–EU kapcsolatok további javítása érdekében az Európai Parlament 2001-ben kiegészítést fogadott el az EU kül- és biztonságpolitikáját megszabó 1995. évi „Új ázsiai stratégia felé” határozatához, amelyben sürgeti a politikai kapcsolatok erősítését Tajvannal.

CHEN SHUI-BIEN elnök nem sokkal beiktatása után bejelentette, hogy kormánya nagy hangsúlyt helyez a kereskedelemre, és szélesíteni fogja Tajvan együttműködését az Európai Unióval. Ez nem azt jelenti, hogy a KK lemond a diplomáciai elismerés hosszú távú céljáról, illetve a kapcsolatok ápolásáról az Egyesült Államokkal és Japánnal, amelyek régóta jelentős stratégiai és biztonsági partnerei. Ellenkezőleg, azt jelenti, hogy a kormány még több időt, energiát és anyagi erőforrást szentel a tajvani–EU kapcsolatok fejlesztésére. „Tajvan arra törekszik majd, hogy átfogó kapcsolatrendszer alakítson ki az EU-val”, mondta az elnök. Tajvan javuló európai jelenlétét célzó stratégia fontos része a képviselői iroda nyitása Belgiumban, Brüsszelben (az iroda igazgatója a felelős a formális diplomáciai kapcsolatok hiányában a tajvani–EU ügyek több aspektusáért). Az elnök úgy véli, mindkét fél érdekeivel ellentétes, hogy az EU-nak még nincs összekötő irodája Tajpejben.

A KK politikájának középpontjában jelenleg a kereskedelmi és technológiai együttműködés fejlesztése áll Tajvan és az EU között. A KK arra törekszik, hogy megnyerje az EU politikai támogatását, különösen ami a Tajvan és a szárazföldi Kína közötti vitákat illeti, annak ellenére, hogy az EU mind a 15 tagállama támogatja a Peking által képviselt „egy Kína” elvet.

Gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok

A múltban Tajvan kapcsolatai az EU-val az egyes államokkal meglévő együttműködésen alapultak. Az ezredfordulóra a helyzet gyökeresen megváltozott: a kétoldalú kereskedelem volumenének növekedése oda vezetett, hogy az Európai Unió sokkal jobban érdeklődik Tajvan iránt, emellett az Európai Parlament és a tagállamok törvényhozásai pozitívan reagáltak Tajvan demokratikus átalakulására. Mindkét tényező a formális kapcsolatok megteremtése irányába mutat.

Az Európai Bizottság szerint a WTO multilaterális kerete tovább erősíti majd a stabilitást és a bizalmat a kereskedelmi viták és a befektetési kérdések megoldása révén. A tagságot egyébként az Unió is intenzíven ösztönözte, egyebek mellett annak hangoztatásával: Tajvan elkötelezettsége a nyitott piac iránt sokkal nagyobb, mint a régi WTO-tagok többségéé.

Az EU-t kívánatos kereskedelmi partnerré teszi, hogy bizonyos fejlett technológiákat illetően előnyre tett szert, illetve az, hogy további bővítése, valamint a közös valuta bevezetése az uniót a világ legnagyobb piacává teszi, ami még jobban növeli az integráció vonzerejét Tajvan szemében.

2. táblázat

Az Európai Unió és Tajvan közötti kereskedelem (Millió ECU/EUR)¹

	1980	1990	2001
Export	886	4 912	13 250
Import	2 240	9 136	24 179
Egyenleg	- 1 354	- 4 224	-10 929

Az elmúlt két évtized tendenciáiról megállapítható, hogy a vizsgált időintervallumban mind az EU-ba irányuló tajvani export, mind pedig az EU-ból érkező import folyamatos növekedést mutatott, arányaiban és az abszolút számokat tekintve egyaránt. Az EU szemszögéből nézve az import 1980-ban 2240 M ECU értékű volt (ez az Unió teljes importjának 0,4%-a), 1990-ben 9 136 M ECU-t (2,1%), 2001-ben pedig 24 179 M eurót (2,4%) tett ki. 1980-ban a Tajvanra irányuló export értéke 886 M ECU (0,4%), 1990-ben 4912 ECU (1,2%), 2001-ben pedig 13 250 M euró (1,3%) volt. A változások eredményeként Tajvan a Közösség 10. legfontosabb import-, és 20. exportpartnere. A teljes külkereskedelmet tekintve a 14. helyezett. (Összehasonlításképp hazánk adatai 2001-ben: a magyar kivitel 24,3 Mrd EUR [2,4% az EU összimportjából] és ez a 9. helyet jelenti, a magyar behozatal 23,7 Mrd EUR [2,4% az EU összexportjából], és ez is 9. helyezést ér. Az összesített külkereskedelmi forgalomban Magyarország a 8. helyezett.)

Az EU-Tajvan külkereskedelem országoként adatait elemezve megállapítható, hogy a Németországgal folytatott kereskedelem volumene a legnagyobb, de részaránya csökken az összforgalomban (kb. 22%). A második legfontosabb partner Franciaország (16%), erősen növekvő tendenciával. A harmadik legfontosabb

¹ Forrás: http://europa.eu.int/comm/trade/pdf/bilstat/econo_taiwan.xls

partner az EU-ból Hollandia (15%). A negyedik Nagy-Britannia, majd Olaszország, Belgium, Spanyolország következik.

A kereskedelem azonban az EU hátrányára növekvő kiegyensúlyozatlanságot mutatott: miközben az EU Tajvan 3. legnagyobb importforrásává vált, a kereskedelmi mérleg passzívuma az 1980-as 1354 M ECU-ról 1990-re 4224 M ECU-re, 2001-re pedig 10 929 euróra növekedett.

A külkereskedelem áruszerkezetében jóval nagyobb kiegyensúlyozottság érvényesül, a külkereskedelem legfontosabb árucsoportjai ugyanis mind az export, mind pedig az import vonatkozásában megegyeznek. Az EU legfontosabb tajvani importcikkei a gépek-berendezések kategóriába tartoznak: értékük 2001-ben közel 16 Mrd euró volt, s ezzel Tajvan részesedése az összes gépimportból 5,9%. A második hely a járművéké, a harmadik a textil- és ruházati termékeké. Ugyanezek a termékcsoportok vezetik az export-ranglistát, igaz, némileg más sorrendben. Az első kategória itt is a gépek-berendezések (5,2 Mrd euró), majd a vegyipari termékek, a járművek, a mezőgazdasági termékek, a ruházati és textilipari termékek jönnek a sorban. Az export- és importadatok összevetéséből az is kiderül, hogy (az EU szemszögéből) a külkereskedelem mérlegét a gépek-berendezések, illetve a textil- és ruházati termékek fordítják jelentős passzívumba, a többi kategóriában aktívum mutatkozik.

Működőtőke kapcsolatok

Az európai befektetések Tajvanon 4,9 Mrd USD-t tettek ki 2000 végéig, ez a közvetlen külföldi befektetések 12,4%-a. Ez a szám lényegesen kisebb az amerikai, illetve a japán befektetéseknél, előbbi az összes külföldi befektetés 26,3, utóbbi a 25%-át teszi ki. Az európai vállalatok többsége a tajvani vegyi, elektronikai és elektromos iparban, illetve a pénzügyi és biztosítási szektorban fektetett be.

A Tajvanon befektető EU-tagállamok között Hollandia áll az első helyen az európai összbefektetések 31,9%-ával, Nagy-Britannia követi 26,4-gyel. A Tajvanon befektető európai vállalatok közül a legjelentősebb a Philips, az ABB, a Siemens és az ICI. Jelenleg több mint 900 európai befektetési terv van, amelyekkel középületek építésébe, illetve vegyesvállalatok révén a tajvani high-tech iparba fektetnek majd pénzt. Tajvan emellett globális logisztikai központtá fejlődik, az európai vállalatok tehát a szigetet bázisként használhatják a bejutáshoz az ázsiai piacokra, együttműködve a tajvani vállalatokkal a szárazföldi Kína és Délkelet-Ázsia piacok fejlesztésében

A Kínai Köztársaság 2000 decemberéig mindössze 1,04 Mrd USD-t fektetett be Európában, ami a közvetlen tajvani befektetések 2%-a külföldön. Ennek az alacsony aránynak az a magyarázata, hogy a tajvani vállalatok többsége csupán kereskedelmi képviselőt hozott létre a kontinensen, amelyeknek jóval alacsonyabbak az alapítási költségei. A termelésbe elsősorban Nagy-Britanniában fektettek be tajvani cégek. Ezek közül a legnagyobb a Csung Hua skóciai képcsőgyára, ahol részegységeket gyártanak a világ legnagyobb nemzetközi IT vállalatai, többek között a Digital és az IBM számára. A tajvani befektetők 1995 óta ipari övezeteket hoztak létre Lengyelországban és Csehországban, afféle ugródeszkaként az EU felé.

VÉGSZÓ

Tajvan nyersanyag-szegény, és viszonylag kis belső piaccal bíró gazdaság. Ezen adottságai miatt ráutalt a külkereskedelem erőteljes bővítésére. Gazdasági fejlődésének elmúlt 30 évét az exportorientált növekedés, az iparfejlesztés jellemezte. Európával, benne a Közösséggel folytatott kapcsolatait is ez a politika hatotta át. Az Európai Unió és Tajvan kapcsolatainak jövőbeni alakulását is a kereskedelmi trendek fogják meghatározni. Az Európai Unió jelenleg Tajvan harmadik, Tajvan pedig az EU tizedik legjelentősebb importpartnere. Tajvan abszolút mértékben lényegesen növelte kereskedelmi forgalmát a Közösséggel, azonban relatív súlya csökkent. Ez annak tudható be, hogy az átalakuló kelet-közép európai országok közül Lengyelország, Magyarország és Csehország is megelőzte. Ezek az országok azonban 2004-től az Európai Unió tagjaivá válnak: ezért Tajvannak fontos érdeke ezen országokkal is bővíteni kapcsolatait.

Tajvan és az EU gazdasági, kereskedelmi kapcsolatait elemezve megállapíthatjuk, hogy ez nem egyszerűen gazdasági, hanem legalább annyira politikai kérdés is: a Kínai Népköztársaság Tajvan politikája miatt, s ez akadályt jelent a Kínával és a Tajvannal kialakított kapcsolatokban. Tajvan esetében problémát jelent, hogy a szocialista Kína nagyon nem szeretné az ország diplomáciai elismerését, ezért az Unió és Tajvan között a gazdaságdiplomáciai kapcsolatok informálisak és a lehetőségekhez képest alulfejlettek. Pedig mindkét félnek nyilvánvaló érdeke fűződik a kapcsolatok erősítéséhez: az EU számára Tajvan kiváló lehetőséget biztosít, mint a szomszédos óriás, Kína piacának meghódításához használatos „ugródeszka”. (Az európaiktól eltérő körülmények, kultúra, etika és morál megismeréséhez kiváló terep az alapvetően beruházásbarát gazdaságpolitikát folytató Tajvan.) Másrészt Tajvan számára az Egységes Európai Piac kiváló piacot jelent.

A kétoldalú kereskedelem a hetvenes évek elejétől folyamatosan növekszik. Az EU és Tajvan közötti szoros gazdasági kapcsolatok, akárcsak az EU integrációjának mélyülése és bővülése, további ösztönzést jelentettek Tajvan számára, hogy fejlessze a kulturális, szociális és akadémiai együttműködést az EU-val.¹ Nyugat-Európa a tajvani diákok kedvenc célpontjává vált, és a tudományos, kulturális kapcsolatok is egyre hatékonyabbak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARTNER ANNAMÁRIA: Délkelet-Ázsia: Válság után, alatt, előtt? - Magyar Tudomány 2002/7.
- ARTNER ANNAMÁRIA: A délkelet-ázsiai országok illeszkedése a világgazdasághoz az 1997-es krízis után - MTA, VKI, 2000. november.
- DENT, CH.: The European Union and East Asia, Routledge, London, 1999.
- DENT, CH., JOHNSON, D.: Taiwan- EU economic relations, <http://www.ecct.com.tw>, 2001. 05. 07.

---

¹ A kereskedelmi trendek határozzák meg Tajvan jövőbeni politikáját. Taipei Journal, December 22, 2000.

- GER JONG-KUANG: Tajvan története, Kormányzati Információs Iroda, Kínai Köztársaság, 2000.
- JORDÁN GYULA: Tajvan, mint biztonságpolitikai tényező, Honvédségi Szemle, 1998/4.
- MÁDI ISTVÁN: Kína árnyékában - Tajvan a 90-es években, Cégvezetés, 1999/6.
- MARKOVITS JUDIT - JUHÁSZ ANNA: Tajvan – „Ilha Formosa”; Budapest-Taipai Baráti Társaság.
- MÉSZÁROS KLÁRA: Tajvan gazdasági fejlődésének kilátásai az ezredfordulón. - MTA VKI, 2000. október.
- MÉSZÁROS KLÁRA: Tajvan: Gazdaság a Kínai Népköztársaság "árnyékában". MTA VKI, 2001. december.
- MÉSZÁROS KLÁRA: A "Nagyobb Kína" mint a XXI. század meghatározó gazdasági és politikai ereje, Magyar Tudomány, 2001/9.
- MOLNÁR ÉVA (szerk.): Tajvan, Kínai Köztársaság, Taipei Representative Office in Hungary, 1996.
- Távol-keleti gazdaságok pozitív és negatív fejlődési tapasztalatai: tanulságok Magyarország számára. VKI Műhelytanulmányok, 37. sz. 2002. február. Budapest.
- A kereskedelmi trendek határozzák meg Tajvan jövőbeni politikáját, Taipei Journal, December 22, 2000.
- Európa és Tajvan: Partnerek a fejlődésben, <http://gio.gov.tw/hu/eu>.
- VU CSUNG-I: A tajvani-európai kapcsolatok a Világkereskedelmi Szervezethez való csatlakozás után, <http://gio.gov.tw/hu/eu>.
- YU TZONG-SHIAN: Tajvan története - gazdaság, Kormányzati Információs Iroda, Kínai Köztársaság, 2000.
- Internetes források:
http://europa.eu.int/comm/trade/pdf/bilstat/econo_taiwan.xls
www.euchinapartenariat.com/
<http://gio.gov.tw/hu/eu>
Euro-Asia Trade Organisation, EATO, <http://www.eato.org.tw>
European Council of Commerce and Trade, <http://ecct.com.tw>
The American Chamber of Commerce, <http://amcham.com.tw>
www.roc-taiwan.be/press/20011108/2001110801.html
www.etaiwannews.com/Editorial/2001/07/12/994905422.htm
taipeitimes.com/news/2002/10/30/story/0000177656
taipeitimes.com/news/2002/06/26/story/0000141893
publish.gio.gov.tw/FCJ/past/02091312.html
ce.cei.gov.cn/enev/new_e1/nftr_e1.htm
<http://www.roc-taiwan-hu.com>